

Андрій НИСКОГУЗ

Рембрандт Гарменеон ван Рейн – великий нідерландський художник, офортист доби бароко (народився 1606 р. в Лейдені – помер 1669 р. в Амстердамі). Його важке, переповнене страждань і поневірянь, падінь і злетів життя увінчала геніальна своєю духовною глибиною і відкритою щирістю картина «Повернення блудного сина». Це не просто найбільше полотно на релігійну тему, але підсумок всього життя, адже створена ця картина в останні місяці його земної мандрівки.

Мотиви картини взяті з євангельської притчі про блудного сина (пор. Лк. 15, 11-32). Рембрандт зосереджується на самій суті притчі – зустрічі батька і сина, а також на прощенні. Ця картина не просто ілюстрація до неї, що висловлює майстерними мазками пензля цілу гаму почуттів і переживань в конкретній ситуації, але величний духовний гімн прослави батьківського всепрощення.

Â

На полотні ми бачимо схилоного напівсліпого старця, що зворушливо, ніжно обіймає свого нещасного, пригніченого власними пороками сина, котрий, збагнувши свою духовну незрячість і невдячність щодо батька, повертається до рідної домівки в обійми милосердного отця. Праворуч – старший брат, що з гнівом і образою глядить на свого батька, не розуміючи таку його «несправедливу» благість.Â

Цікавою особливістю духовного «підтексту» картини є те, що, зображаючи на полотні три найважливіші дійові особи, Рембрандт ототожнює їх із самим собою в різні періоди свого життя. Отож, проаналізуємо ці аспекти, у світлі яких, гадаю, можна найчіткіше усвідомити те, що хотів донести нам голландський художник.

Рембрандт і молодший син

Як вже раніше говорилось, Рембрандт намалював блудного сина напередодні своєї смерті. І ця картина, безперечно, вінець і вершина неспокійного і сповненого терпіння життя. Це полотно, віддзеркалюючи внутрішній світ старого художника, єднає в собі фізичну незрячість та глибоку духовну проникливість. На картині батько випромінює світло, але не зовнішнє, а внутрішнє. Це таємниче світло криється глибоко всередині, утім зусібіч сяє всепроникливою погідною красою. Але для самого Рембрандта це внутрішнє світло довго залишалося прихованим. Це тільки на схилі віку, переживши великий внутрішній біль, митець осягнув це внутрішнє сяяння, що було в ньому самому й передавалось на полотна, які були наче відбитком його душі. До того, як уподібнитися до зображеного на картині батька, Рембрандт був радше подібний до зухвалого молодика, що «забравши все, подався у край далекий, і там розтратив свій маєток, живучи розпусно» (Лк. 15,13). Вдивляючись в автопортрети Рембрандта останнього періоду життя, бачимо велику внутрішню глибину, що, значною мірою, дає розуміння того, як Рембрандту вдалося зобразити батька, що випромінює внутрішнє світло. Не забуваймо, що в молодому віці митець сам був наче той блудний син: пихатий, самовпевнений і хтивий. Виявом цього є картина, де Рембрандт зображує себе, тридцятилітнього молодика, з дружиною Саскією в образі заблуканого сина в домі розпусти. Тут немає і сліду внутрішньої глибини. Навіть важко повірити, вдивляючись у цей чуттєвий автопортрет молодого Рембрандта в образі «заблуканого сина», що за тридцять років цей самий художник зобразить себе з очима, здатними проникати в глибини внутрішнього, духовного світу. А що перемінило художника? Це зрозуміємо, коли поглянемо на його життєвий шлях: нетривалий успіх, популярність і добробут змінюють горе, невдачі, банкрутство. Описати всі випробування, що випали на його долю нелегко: це і смерть сина Румбарта, дочки Корнелії, другої дочки, дружини, яку дуже любив, а далі – численні невдачі і проблеми. Щоб уникнути банкрутства, переписує все своє майно кредиторам. Але, о, диво, всі ці випробування не зламали Рембрандта, але навпаки – очистили його світосприйняття. Митець стає набагато проникливішим, тепер його не манить зовнішній блиск і театральність.

Важко побачити у сині, що падає на коліна перед батьком, притуляється йому до грудей, ошатного і самовпевненого митця, однак саме оцей розкаяний стан заблуканого сина найточніше передає внутрішнє переживання старого митця. Рембрандт розуміє: вся здобута слава, марнославство – «гонитва за вітром». На картині добре видно, що внутрішнє світло, що виходить з батьківської постаті, затьмарює яскравий блиск золотих прикрас, смолоскипів та свічок на задньому плані. Це рух від земної, пустої слави до слави, яка прихована у глибині людської душі, слави, яка перевищує навіть смерть.

Старший син і Рембрандт

У Євангельській притчі старший син не був присутній під час самої зустрічі батька і

молодшого заблуканого сина, але застав останніх двох у розпалі святкування в честь повернення блудного сина, повертаючись з поля. У біблійних коментарях і малярстві часів Рембрандта притча про фарисея і митаря та притча про блудного сина тісно пов'язані. Рембрандт теж дотримується цієї традиції. Чоловік, зображений на полотні, що сидить і б'є себе в груди, втілює всіх грішників і митарів, а той, що стоїть осторонь, дещо загадково вдивляючись у батька, уособлює книжників і фарисеїв. Рембрандт не просто слідує традиції зображення старшого сина на картині, але цим підсумовує власну духовну боротьбу. Зображує не лише молодшого сина, але й старшого, що стоїть перед вибором: прийняти чи відкинути батьківську любов, виявляє внутрішню драму душі Рембрандта, що стосується зокрема всіх нас. Подібно до Євангельської вістки, картина закликає зробити вибір. Не лише молодший син, але й старший є втіленням негативного боку, темного аспекту особи Рембрандта. Як зазначають автобіографи, Рембрандт був швидше егоїстом і користолюбцем, аніж шукачем духовної правди, тому твердять, що багато блискучих картин Рембрандта не такі духовні, як видаються на перший погляд. Такий деморалізуючий підхід до творчості голландського художника змушує навіть замислитись, чи взагалі відбулось «навернення» Рембрандта. Зокрема митець мав складні стосунки з покровителями. Сприймати такого Рембрандта важко. Але було, як було. На час написання картини художник добре спізнав заблуканість і молодшого, і старшого синів. Вони обидва потребували зцілення. Але, як не дивно, складнішим і важчим випробуванням, як і в Євангельській притчі, було навернення саме старшого сина.

Батько і Рембрандт

Г. Ноуен пише: «Картину "Повернення блудного сина" можна було б назвати "Радісні обійми милосердного батька", наголошуючи на постаті батька, а не сина». І це правда! Вкрай рідко Божу любов, передану через особу батька на картині, зображали так вражаюче, зворушливо і достоту витончено і глибоко. Все в постаті милосердного батька – вираз обличчя, постава, колір одягу і, найбільше, лагідний порух рук – втілюють божественну любов до людини, любов, що була від початку й ніколи не промине.

Поєднання божественного і людського у постаті батька надає Рембрандтові такої неперевершеності. Поль Бодіке говорить: «Із юних літ Рембрандт був покликаний – стати зрілим». Дійсно, Рембрандт постійно цікавився особливо старшими людьми. Ще в молодому віці змальовував їх на своїх картинах, гравюрах, все більше захоплюючись їх внутрішньою красою.

Батько на картині здається сліпим. На схилі віку слава Рембрандта поволі минає,

зовнішній блиск вже не вабить митця – він став ближчим до внутрішнього вогненного світла, що ніколи не згасає – вогню любові.

Достоту осердя картини є батькові руки. Все світло зосереджене на них, всі погляди присутніх сконцентровані на них. Ці руки, наче очі батька, інструмент духовного зору, що сягає далеко за межі фізичного, зовнішнього світу. На руках батька спочиває милосердя і прощення, підтримка і примирення. Ці руки – Божі руки. Ліва рука є сильною, мускулистою, широка і мужня. Вона не лише торкається плечей сина, але й підтримує. Права ж рука – витончена, тендітніша, навіть жіночна. Ця рука лагідно пригортає, голубить, втішає сина. Ця рука – материнська. Батько – наче образ самого Бога, тобто і батько і матір, справедливий і милосердний, Той, що підтримує, Той, що потішає.Â

Річард Вайт проводить паралель між витонченою жіночою рукою батька і оголеною пораненою ногою сина, а також між сильною чоловічою рукою і другою ногою сина, прикритого сандалею. Одна рука захищає вразливий бік сина, друга ж – скріплює його бажання примиритися зі своїм життям.

Червоний плащ батька теплої барви й аркоподібної форми нагадує прихисток для втомленого подорожнього. Тут батько, мов Христос, пропонує притулок: «Єрусалиме, Єрусалиме... Скільки разів хотів Я зібрати дітей твоїх, як квочка збирає курчат своїх під крила, – але ви не бажали» (Мт. 23, 37). Плащ батька – символ прихистку і крил, що випромінює материнське тепло і любов Бога.

Полотно Рембрандта, як і все його трагічне життя, допомагає нам визначити останній етап нашої життєвої мандрівки – визволення від страху перед Отцем, що дає можливість уподібнитись до Нього. В острасі перед Отцем, ми наче осторонь від Нього. Кожен із нас, подібно до Отця, покликаний жити Божим милосердям.

Андрій НИСКОГУЗÂ Â Дещо про картину Рембрандта «Повернення блудного сина» Â
//СЛОВО № 3 (55) 2013, с.24-25